

A csendes társaság polgári jogi természetéhez

I.

Altalánosan ismert, hogy az 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Kereskedelmi Törvény (Kt.) a kereskedelmi társaságoknak négy fajtáját ismerte el: közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság és szövetkezet [a tulajdonképpeni kereskedelmi társaságok; (Kt. 61. §)], megengedte továbbá a nem állandó üzlet folytatására, hanem csak egyes ügyletek végett alakított az ún. alkalmi egyesüléseket [nem tulajdonképpeni kereskedelmi társaságok; (Kt. 62. §)]. A Kt. a tulajdonképpeni kereskedelmi társaságokra nézve kimerítő és ki nem terjeszthető felsorolást adott; más kereskedelmi társaságokat a magyar jog el nem ismert, ilyenek a „korona országokban” alapíthatók nem voltak.

A magyar kereskedelmi jog az üzleti forgalom követelményeinek megfelelően részben az állandó üzletre, részben pedig alkalmoszerű ügyletekre, az „alkalmi egyesülések” egyik válfajaként befogadta az olyan

társaságokat is, melyek esetében harmadik személyek irányában nem valamennyi résztvevő, hanem – önállóan és saját nevében, és kizárólag őt jogosítva és kötelezve – csak az egyik lép fel, úgy, mintha a társas viszony nem is létezne. Az ilyen társaságokat hívta a kereskedelmi jog csendes vagy nevezetlen társaságként [lásd *Nagy Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, I. kötet, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, Budapest, 1909., pp. 222–236.*].

A csendes társaságokra alkalmazandó jogot – nem kevés figyelemmel az osztrák [OPTK. 1204. §] és 1900 után a német jog vonatkozó szabályaira – a bírói gyakorlat fejlesztette ki, még hozzá a Kereskedelmi Törvény alkalmazásától függetlenül: a Kúria elvi jellegű döntésben mondta ki, hogy a Kt.-nek a társaság jogviszonyaira vonatkozó rendelkezései „csak azokra a kereskedelmi alakulatokra nyerhetnek alkalmazást, amelyek az ebben a törvényben meghatározott kereskedelmi társaságok fogalma alá vonhatók” [624. E.H.]. A Kereskedelmi

Törvény bizonyos rendelkezései ugyanakkor mégis alkalmazásra kerültek a csendes társaságokra nézve is: amennyiben a társasággal érintett vállalat tulajdonosa kereskedőnek minősült (ahogy szinte minden esetben az is volt), a csendes társaságot létrehozó szerződés nem magánjogi, hanem a Kt. 260. §-a szerinti kereskedelmi szerződésnek minősült, az abból eredő összes jogviszony pedig kereskedelmi ügyletnek, a társak belső jogviszonyaira nézve pedig – a magánjogi szabályok szubszidiárius érvényesülése mellett – a Kt. volt irányadó. Maga a Kereskedelmi Törvény egyébként azért mellőzte a csendes társaság szabályozását, mert a törvényelőkészítés során azt minősített kölcsönnek tekintették.

A korlátozott felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló, 1931. december 5-én hatályba lépett 1930. évi V. törvénycikk (Kftt.) figyelembe vette a sok évtized alatt kialakult gyakorlat eredményeit, alapvető újítást hozott azonban azzal, hogy mint „kialakult és hasznos” gazdasági célokat szolgáló, pénzügyi, gazdasági életünkben már eddig egészséges intézményként szereplő csendes társaságot sajátos társasági formaként fogadta el. A – nem több, mint nyolc szakaszban szabályozott – csendes társaság alapvetően nem kereskedelmi, hanem magánjogi társaság: a társaság alapján jogok és kötelezettségek a csendestárs és a vállalat tulajdonosa között keletkeznek, e kapcsolat – és a csendestárs személye – a nyilvánosság előtt rejtve marad, a társaság önálló jogképességgel nem rendelkezik, nem perelhető.

A Kftt. szerint csendes társaság akkor keletkezik, ha valaki (a csendestárs) a nélkül, hogy kifelé tagul jelentkeznék, másnak vállalatában vagyoni betéttel úgy vesz részt, hogy azt a vállalat tulajdonosának rendelkezésére adni köteles [Kftt. 115. § I.]. A csendestárs más kereskedelmi vállalkozásában vesz részt, úgy, hogy a vállalat ügyletei egyedül a vállalat tulajdonosát jogsítják és kötelezik; azokból a csendestársra harmadik személyekkel szemben sem jogok, sem kötelezettségek nem származnak [Kftt. 115. § II.]. A vállalat a törvényben nem definiált gyűjtőfogalom: egyes kereskedő vagy kereskedelmi társaság egyaránt lehet, mint ahogy csendestárs is lehet jogi személy, egyes kereskedő vagy kereskedelmi társaság is. (Ma a vállalat helyett a vállalkozás kifejezést használnánk, de említést érdemel, hogy a korabeli kereskedelmi jogi szóhasználat ez alatt még mást értett: lényegében egy-egy meghatározott ügylet lebonyolítására létrehozott célvállalkozást).

A csendes társaság saját vagyonnal nem rendelkezik: a csendestárs által az alapvetően a társasági nyereségből való részesedés fejében átadott (cél)vagyont vagy nyújtott vagyoni értékkel bíró szolgáltatást a vállalat hasznosítja. A vállalat és a csendestárs közös cél megvalósítására irányuló kapcsolata alapvetően kötelmi jogi: a felek szerződési szabadsága a szerződés tartalmának megállapításakor a legmesszebbmenőig érvényesül. Ezt a társasági formát érintő – kevés – közenszabály korlátozza: legfontosabb (és ez adta meg 1930-ban a társaságként való elismerés alapvető jogi indokát is), hogy a tulajdonos a vagyont a *közös cél* megvalósítására köteles fordítani, és bár rendelkezési

joga harmadik személyekkel szemben *korlátlan*, a vagyon felhasználásáért a *csendestárs felé felel* [dr. Nagy Dezső: *A csendes társaság*, Minerva nyomda, Budapest, 1943., pp. 7–19., 28–38.].

Kuncz Ödön összegzése szerint a Kftt. a csendes társaságra vonatkozó szabályozása négy lényeges kérdéskört fogott át: az első a társaság fogalma, keletkezése, alapvető jogi jellegének tisztázása, a második a felek belső és külső jogviszonyait érintő alapvető elvek rögzítése, a harmadik a társaság feloszlása és a negyedik a csendestárs, illetőleg a vállalkozó csődje [Kuncz Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, pp. 150–152.]. A csendes társaság központi lényegét azonban továbbra is a társaság nyereségében és (ha a társaságot alapító szerződésben ezt kikötötték) a veszteségében való feltétlen (kizárást nem ismerő) részesedés és a csendestárs kifelé való láthatatlansága, elrejtése jelentette.

A hatálybalépését követő következő jó évtizedben a törvénynek széles körű értelmezési gyakorlata alakult ki, mely a Kftt. hatályba lépése után is alapvetően két csendes társaság-típust különböztetett meg. Az első, a tipikus, a Kftt.-ben is szabályozott esetben a rendelkezésre adás tulajdonátruházási céllal történt: a vállalat tulajdonosa a betétet (pénz, egyéb vagyontárgy) tetszés szerint használhatta fel, és a csendestársnak úgy a hasznosítás, mint az őt illető (és a befektetett vagyonnal arányban álló) haszonhányad vonatkozásában is csak kötelmi igénye keletkezett. A nem tipikus csendes társaságnál tulajdon nem szállt át, a vállalatot csak a használati jog illette meg. A vagyoni betét fogalmát a bírói gyakorlat kiterjesztően értelmezte: a munka szolgáltatását és minden más vagyoni értékű szolgáltatást (pl. kölcsönszerzés, kezességvállalás) is annak ismerte el.

A joggyakorlat tisztázta más, ugyancsak rendelkezésre való átadást lehetővé tevő jogintézményektől (kölcsön, bérlet), a személyes közreműködés vonatkozásában a munkajogtól, mindenekelőtt a Kereskedelmi Törvény szerinti társaságtól (alkalmi egyesületek, közkereseti társaság, betéti társaság) való elkülönítésének kérdéseit, és igyekezett a jog más területeivel (versenyjog, gazdasági büntetőjog, közigazgatási jog stb.) való összhang megvalósítására is.

II.

Az 1945 után a magyar társasági jog „tetszhalott állapotba” került (Sárközy Tamás), és bár formálisan Kftt.-t sem helyezték hatályon kívül (erre teljes körűen csak egy átfogó deregulációs program keretében a 2007. évi LXXXII. törvénnyel került sor), mert a Ptké. Mellékletének 1. pontja a Kftt. a korlátozott felelősségű társaságra vonatkozó szabályait még megtartotta) a csendes társaságra vonatkozó törvényi rendelkezések alkalmazására már semmilyen formában nem került sor.

A kereskedelmi társaságok korábbi formakényszere a születő gazdasági társaságok vonatkozásában is fennmaradt. Az 1988-as, első társasági törvény előkészítése

során elvi döntés született abban, hogy a – szükségtennek mondott – csendes társaságot a törvény nem fogja szabályozni. A jogalkotói álláspont szerint a betéti társaság önmagában megfelelő lehetőséget biztosít arra, hogy valaki tisztán vagyoni befektetéssel, személyes közreműködés nélkül és ellenőrizhető keretek között vegyen részt a társaságban [Kun Tibor (szerk.): *Átalakulás, beruházásvédelem, társasági jog*, Láng Kiadó, Budapest, 1989., p. 242.]. A hangsúly az *ellenőrizhető keretek között való működés* követelményének való megfelelésre került: az első rendszerváltó gazdasági törvény immár nem a munka nélkül, pusztán a befektetés alapján történő jövedelemképződést kívánta tiltani, hanem annak anonimitását nem kívánta védelemben részesíteni. Az 1988. évi XXV. törvény módosította a polgári jogi társaságra vonatkozó szabályokat is: azzal, hogy a törvény új 568. § (2) bekezdése kizárta, hogy a polgári jogi társaság tevékenysége üzletszerű gazdasági tevékenységre vagy engedélyköteles tevékenységre irányuljon, lényegében kiiktatta annak lehetőségét a gazdasági életből.

A döntés mellett a jogpolitikai indokokon kívül nyomós dogmatikai érvek is szóltak. Az első Gt. megalkotásakor fontos szempont volt, hogy a „gazdálkodó tevékenységből rendszeres haszonszerzésre törekvő együttműködések”, a gazdasági társaságok mindenképpen önálló jogalanyisággal rendelkezzenek [Kisfaludi András: *A társasági jog*, DominiCard Bt., Budapest, 1996., p. 22.]. A Ptk.-ban szabályozott polgári jogi társaság, mint egyszerű szerződéses viszony, és még kevésbé a csendes társaság a gazdasági társasággal szemben támasztott követelményeknek nem felelt meg. A klaszikus magyar kereskedelmi jog alapján cégneve, önálló jogalanyisége, jogi személyisége, a tagoktól elkülönült vagyona nem volt, a csendestárs a társaság tartozásaiért nem felelt, a vállalkozásnak, melybe betársult, tagjává nem vált, harmadik személyek irányában láthatatlan marad, és a felek között pusztán belső, kötelmi alapú jogviszonyként létezett.

A jogi köztudat elfogadta, és lassan evidenciaként kezelte a kommentárookban, kézikönyvekben azért még rendre felemlített csendes társaság vagy betéti részvénytársaság hiányát, melyeket egyre inkább a gazdasági társaságok sajátos, a nemzeti jogfejlődés során a szabályozásból kiszorult válfajának tekintette vagy épp a betéti társaság kültagjának helyzetét azonosította – helytelenül – az egykori csendestársával. A csendes társaság – a jogtörténeti [kiemelkedő, az átfogó intézménytörténetbe ágyazott feldolgozását adja: Horváth Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004., pp. 351–454., különösen: pp. 450–454.] és az összehasonlító társasági jogi kutatások kivételével – a jogtudomány homlokteréből is kikerült. Nagyrészt persze indokoltan, hisz a magyar társasági jog a rendszerváltást követően kialakult új dogmatikájában nem azért nem volt számára hely, mert a társasági törvényekből kimaradt a szabályozása, hanem amiért be sem került azokba: legalapvetőbben a jogviszony a kereskedelmi-gazdasági *társasági* jellegének hiányzó volta miatt.

Az 1993. évi XCII. törvény – bizonyos megszorításokkal – ismét lehetővé tette a polgári jogi társaságok számára az üzletszerű, közös név alatt folytatott gazdasági tevékenységet, ám természetesen megőrizte a társaság tisztán szerződési jellegét, ám az üzletszerű gazdasági tevékenység explicit módon való lehetővé tételével kétségkívül jelentett valamiféle elmozdulást a gazdasági társaságként való működés felé. A gyakorlat felől olyan visszajelzések is érkeztek, melyek a csendes társaság a társasági jogi törvényben való jogi rendezését sürgették, beillesztve azt a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok közé [Péter Zsolt: *A csendes társaságok és hatályos jogunk* (Gazdaság és Jog, 1995/4., pp. 8–12.)].

A második és harmadik társasági törvény azonban a már kialakult társasági formaváltszékton nem változtatott, és a nem gazdasági társaság formájában működő társaságok felé sem kívánt nyitni. Ellenkezőleg: az 1997-es Gt. – épp a társasági jogi szabályozás fellazulását megakadályozandó – 1998. június 6-án hatályon kívül helyezte a Ptk. 568. § (2) és (3) bekezdésének azon rendelkezéseit, melyek 1993-tól lehetővé tették polgári jogi társaság közös gazdasági tevékenység üzletszerű folytatásának céljából való alapítását. A már működő társaságoknak két éven belül – 2000. június 16-ig – társasági szerződéseik tartalmát az új törvényhez kellett igazítani, ezt követően jogszerűen üzletszerű gazdasági tevékenységet már nem folytathattak.

A hatályos Gt. szakmai előkészítésének indulásakor, 2004-ben még elvi opcióként felmerült [IM közlemény a hatályos társasági és cégjogi szabályozás felülvizsgálatáról, VII. 2.] a csendes társaság a betéti társaság körében való esetleges szabályozása, ám az elképzelés gyorsan elvetésre került. A csendes társaság újbóli bevezetésére – ha lett volna ilyen szándék – a Polgári Törvénykönyvben való elhelyezésével, a polgári jogi társaság sajátos megjelenési formájaként kerülhetett volna sor. Ilyen szándék azonban a kétezres évek végéig nem mutatkozott: a polgári jogi társaság napjainkig az üzletszerű gazdasági tevékenység folytatásától elzárt állapotban maradt.

Míndez részét képezte annak a folyamatnak, melyet Sárközy Tamás a gazdasági és nem gazdasági társaságok túlzott elkülönüléseként jellemzett. E folyamat pl. épp a polgári jogi társaság üzletszerű, közös néven folytatott gazdasági tevékenység köréből való kiszorításában öltött testet – miközben a jogalkalmazás viszont egyre inkább észre vette, és – konzorcium vagy épp csendes társaság létrehozásával – igyekezett kihasználni a pjt.-ben rejlő gazdasági lehetőségeket [Sárközy Tamás: *Társasági jogunk belső ellentmondásai* (Gazdaság és Jog, 2009/7–8., pp. 20–26.)].

III.

A magyar szabályozás a társasági típusokat meghatározó rendje egyre inkább megmerevedett. Kisfaludi András a kétezres évek végének uralkodó paradigmáját összegező véleménye [in.: *Kisfaludi András–Szabó Ma-*

rianna (szerk.): *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*, Complex Kiadó, Budapest, 2008., pp. 42–44.] szerint e renndel ellentétesen ugyanúgy nem lehet korábbi jogunkban létezett társasági jogi formákat feléleszteni, ahogy nem lehet külföldön ismert társasági formákat sem bevezetni. Ugyan a csendes társaság iránti igény nem szűnt meg, a törvényalkotó tudatosan nem kívánja támogatni azt a törekvést, hogy valaki teljesen rejtve, a társasági viszony létét is leplezve lehessen társaság – akár csak belső társaság – tagja.

A jog – mondja Kisfaludi – a gazdasági tevékenységbe való tőkebefektetést a gazdasági forma megválasztásán keresztül teszi lehetővé: a tagok személyes közreműködése már egyik társasági forma esetében sem kötelező, így bármelyik társasági forma alkalmas lehet arra, hogy a tag kizárólag tőkével vegyen részt a társaságban. Lehetséges a társaságok részére alkalmi kölcsönt is folyósítani, ám a kölcsönszerződésből nem származhat olyan kötelezettség, hogy az adós a hitelezőt üzleti tevékenységének eredményéből részeltesse: fizetési kötelezettsége ugyan függővé tehető a nyereségességtől, annak meghatározott hányadához is rendelhető, összességében azonban nem terjeszkedhet túl a kölcsön összegén és az ez után fizetendő kamaton. A vagyonszármaztatás tehát – emeli ki a szerző – a nyereségben határidő nélküli részesedési jogot nem keletkeztethet.

Az elmúlt másfél évtized joggyakorlatában ugyanakkor sorra jelentek meg olyan esetek, ahol a bíróságok a perbeli tényállás alapján a felek csendes társaság létrehozására irányuló szándékát vagy éppen annak hiányát mutatták ki. A csendes társaság, mint gazdasági–finanszírozási forma láthatóan kereste a helyét a jogrendszerben. Hol kölcsönszerződés, hol vagyonszármaztatás formájában, de mindig valami üzletszerű gazdasági tevékenység összefüggésében jelent meg, ahol az egyik fél pusztán tőkével, befektetéssel járul hozzá a közös vállalkozás sikeréhez, melyből hozzájárulása fejében és azzal arányosan kívánt részesedni.

Ha rejtetten is, de a magyar jogban is végbe ment az a Sárközy egy másik írásában kimutatott folyamat, melynek eredményeként az igazából kereskedelmi társaságnak minősülő csendes társaság „beleszorult a polgári jogi társaság igen széles ruhájába” – gazdasági célzata ellenére lényegében a nonprofit társasági jogba került [Sárközy Tamás: *A magyar társasági jog Európában*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2001., p. 95.]. A „széles ruha” a csendes társaság számára azonban mégsem volt elég bő – sőt, legtöbbször kifejezetten szűknek bizonyult.

Az üzletszerű gazdasági tevékenység folytatását és a közös név alatt való működést alapvetően kizáró, a tagok személyes közreműködését megkövetelő polgári jogi társaságra vonatkozó szabályozást a jogirodalom és a joggyakorlat próbálta rugalmasan értelmezni, határait azonban nem sikerült tetszése szerint kitágítania. A bírói gyakorlat számára soha nem okozott különösebb gondot a gazdasági társaságok és a – legtöbbször polgári jogi társaság formájában jelentkező – csendes társaságok fogalmi elhatárolása, a konkrét szerződés alapján létrejött társaság minősítése azonban már sokszor igen.

A Legfelsőbb Bíróság egy 1999-ben közzé tett eseti döntése nyomán sorra születtek olyan ítéletek, melyek a más szerződéssel (általában kölcsön) leplezett jogviszony a kft. szerinti csendes társasági jellegű állapították meg, és arra hivatkozva, hogy az ilyen társaságot a magyar jog nem ismeri, a szerződést vagy eleve érvénytelennek tekintették, vagy – polgári jogi társasági jellegét kimutatva – semmisségét a tilalmazott üzletszerű tevékenységre, a tőkével betársuló szerződő fél passzív tagi magatartására, esetleg valamely más jelentős, a társaság működésével összefüggő kérdésre vissza vezethetően mondták ki – vagy esetleg épp a szerződés kölcsön jellegét erősítették meg.

A kétezres évek ítéletei indokolásukban szívesen hivatkoznak a Ptk. – Gellért György által szerkesztett – kommentárjának („a” kommentárnak) Sárközy Tamás által írt XLVI., társasági jogi fejezetére. Sárközy itt a polgári jogi társaságok rendszerváltás utáni gyakorlatának változásaként mutatta ki a szabályozás a csendes társasági jogviszony megkönnyítése felé való elmozdulását, és hozott fel a csendes társaság polgári jogi társaságként való elismerése mellett érveket. A személyes közreműködésre vonatkozó szabályt ő is szigorú értelemben vett követelménynek tekintette, a vagyoni hozzájárulás fogalmát azonban tág értelemben javasolta felfogni. Álláspontja szerint ilyennek minősülhet mindaz, ami pénzben kifejezhető és forgalom tárgya lehet – általában tehát a dolgok, a jogok vagy követelések, tekintet nélkül arra, hogy tulajdonba vagy használatba adásról, esetleg követelés átruházásáról van szó [Gellért György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata, II. kötet*, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004., p. 2038.].

Sajátos módon a joggyakorlat a kommentár szövegét szűkítően kezelte: csendes társaságra irányuló szerződési érvénytelenség esetében általában elfogadta, sőt, gyakorta hivatkozta érveit, ám a polgári jogi társaság sajátos formájaként való elismerésével – mint a bírói gyakorlatból hozott alábbi példák is mutatják – azonosulni már nem tudott.

IV.

Ennek oka nem kis mértékben a Legfelsőbb Bíróság a csendes társaságot jogilag a rendszerváltás után elsőként minősítő, 1999-ben közzé tett eseti döntése [BH 1999.1.16.] volt.

A konkrét ügyben felperes és alperes között 1992-ben megállapodás jött létre, melynek értelmében a későbbiekben közösen üzemeltetnek egy éttermet úgy, hogy felperes tagként belép alperes korlátolt felelősségű társaságába, és egyben biztosítja az üzemeltetéshez szükséges tőkét. A megállapodás alapján felperes át is adott több mint ötmillió forintot alperesnek, a társaságnak azonban nem vált tagjává, mert az utóbb felszámolás alá került. Felperes keresete 5 108 000 forint tőke és kamatai kölcsöntartozás címén való megfizetésére irányult. Alperes arra hivatkozással kérte a kereset elutasítását, hogy a pénzt a kft. képviselőjeként vette át, így azt felperes csak a társaságtól követelheti.

Az elsőfokú bíróság alperest a felperesi keresettel egyezően marasztalta, a másodfokú bíróság azonban arra hivatkozva, hogy a felperes pénzszolgáltatás fejében a kft. nyereségéből kívánt részesedni, és így az ügylet felperes és a társaság képviselőjeként eljáró alperes között jött létre, megváltoztatta ezt a döntést. A jogerős ítélet ellen felperes élt felülvizsgálati kérelemmel.

A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint a felek közötti megállapodás tényleges tartalma nem kölcsönszerződésre, hanem olyan jogviszony létesítésére irányult, ahol a pénzüsszeg a társaság rendelkezésére bocsátása ellenében alperes a társaság nyereségéből részesedett volna – ez pedig a jogi értékelés szerint tartalmilag mindenben megfelel a Kftt. 115. §-a szerinti csendes társaság fogalmának. A hatályos jog a csendes társaságot nem ismeri. Így, mondta ki a Legfelsőbb Bíróság: a peres felek megállapodása, polgári jogi társaságra vonatkozó szerződésnek minősül, mely viszont – tilalmazott üzletszerű jellege okán – a Ptk. 568. § (2) és (3) bekezdése alapján semmis.

A semmisség jogkövetkezményeként az eredeti állapot helyreállítására nem kerülhet sor, mert a felperes vagyoni betétjét a társasági veszteség felemésztette: miután a felek szándéka arra irányult, hogy a felperes az üzleti kockázatban osztozzon, a nyereségből való részesedés mellett elfogadta az esetleges veszteség lehetőségét is, így – vagyoni betétje erejéig – a veszteséget is viselnie kell. Felperesnek csak arra van lehetősége, hogy amennyiben a kft. felszámolását követően maradna felosztható társasági vagyon, abból vagyoni hozzájárulása arányában részesedjen.

A Csongrád Megyei Bíróság szerződésből eredő követelés érvényesítése iránti perben 2007-ben hozott ítélete ugyancsak egy – más szerződéssel leplezett – csendes társaságra irányuló szerződés érvénytelenségét állapította meg. A megyei bíróság úgy találta, a peres felek között a kölcsönszerződésben foglalt megállapodás ténylegesen egy polgári jogi társaság alapítására vonatkozó szerződést takar, amelynek értelmében a felperes a gombatermesztéshez szükséges alapanyag előállításához szükséges fedezetet biztosította, alperes pedig szakmai tapasztalatával járult hozzá a gazdasági tevékenységhez. A társaság létrejöttének időpontja és a hatályos szabályok szerint kizárt volt, hogy a polgári jogi társaság üzletszerű gazdasági tevékenységet folytathasson – a gazdasági társaságoktól való elhatárolás fő szempontját épp e követelmény képezi. Mindez összességében a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján a szerződés semmisségét eredményezte [Csongrád Megyei Bíróság, 13.P.22.3672007/29].

A fellebbezési eljárásban a Szegedi Ítéletábla 2009-ben hozta meg – az elsőfokú döntést helyben hagyó – ítéletét. A másodfokú bíróság a feltárt tényállás alapján arra a következtetésre jutott, hogy a felek a „kölcsönügylettel” és a hozzá kapcsolódó egyéb kikötésekkel valójában egy másik ügyletet kívántak leplezni. Az Ítéletábla szerint helyesen mutatott rá tehát az elsőfokú bíróság arra, hogy a leplezett ügylet több okból is érvénytelen, semmis. A leplezett ügylet semmisségének egyértelmű jogkövetkezménye, hogy az érvénytelen

ügyletre a felperes alapos igényt nem alapíthat, azaz ez szükségképpen a kereseti kérelem elutasításával jár. Akár hivatalból észleli a bíróság a semmisségi okot, akár arra az alperes részéről történik hivatkozás, a semmisségi ok megállapíthatósága a célzott joghatás teljesítését kizárja, így megalapozott igényt a felperes ilyen követelésére nem alapíthat [Szegedi Ítéletábla, Pf. III. 20.376/2009/4. szám].

Hasonló tényállás alapján egy ingatlanfejlesztéshez kapcsolódó, befektetési célú üzleti kapcsolat jogi minősítésénél megismételt eljárást követően eltérő eredményre jutott a Legfelsőbb Bíróság. A konkrét ügyben felperes, mint kölcsönadó, és az alperes mint kölcsönvevő 1999. június 6-án megállapodtak abban, hogy a felperes 39 868 952 Ft összegű kamatmentes kölcsönt nyújt alperesnek ingatlanok megvásárlásához. A megállapodás azt is tartalmazta, hogy az alperes a megvásárolt területeket értékesítésre, illetve hasznosításra alkalmas állapotba hozza, majd értékesíti, illetve hasznosítja, az így elért eredményt pedig a felek a befektetett tőke arányában osztják el maguk között. A felek közötti elszámolási vita tárgyában az első fokon eljáró Zala Megyei Bíróság felperes keresetét elutasította: az ítélet lényege szerint a felek között megbízási jogviszony jött létre, az alperes a rábízott ügyet ellátta, további összegek megfizetésére pedig azért nem köteles a felperes felé, mert az ingatlanok hasznosításából – a könyvszakértői vélemény szerint – eredményt nem realizált. Ezt az ítéletet a Győri Ítéletábla végzésével hatályon kívül helyezte és a megyei bíróságot újabb eljárásra és újabb határozat hozatalára utasította. Az Ítéletábla a felek jogviszonyát a Ptk. 568. § (1) bekezdése szerinti, érvényes szerződéssel létrehozott pjt.-nek minősítette, és a megismételt eljárás során az elsőfokú bíróságot elsődlegesen annak bizonyítására hívta fel, hogy a felek által rendelkezésre bocsátott induló vagyoni hozzájárulás összegét állapítsa meg, és folytasson le további szakértői bizonyítást a felek közötti szerződés elszámolási szabályainak megfelelő tényeire vonatkozóan. Az ügyben keletkezett iratok és a lefolytatott szakértői bizonyításra is tekintettel a Zala Megyei Bíróság a felek jogviszonyát – különös tekintettel arra, hogy az e jogcímen átvett összegeket könyvelésükben is kölcsönként szerepeltették – ténylegesen kölcsönnek minősítette, majd e szerződési jogcímre hivatkozva állapította meg az elszámolás szabályait [Zala Megyei Bíróság 3.G.40.060/2008/47].

A mindkét fél fellebbezése alapján eljáró másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, és a felek közötti jogviszony polgári jogi társasági jellegét ismételten megerősítve alperes marasztalását 18 370 410 Ft-ra és ennek 2003. július 30-tól járó kamataira felemelte. A jogerős ítélet ellen alperes nyújtott be felülvizsgálati kérelmet, melyet alapvetően a jogviszony téves – polgári jogi társasági jellegét elfogadó minősítésére és az ebből adódó az elszámolás helytelen voltára alapozott. A Legfelsőbb Bíróság, mint felülvizsgálati bíróság eljárásában – alperes a felülvizsgálati kérelemben kifejtett álláspontjával egyezően – arra a megállapításra jutott, hogy a megállapodás idején hatályos Ptk. 568. §-ának (1) bekezdése nem tette lehetővé a felek számára üzletszerű

gazdasági tevékenység folytatására polgári jogi társaság létrehozását, márpedig az ingatlan értékesítése hiányában annak hasznosítása ilyen tevékenységnek minősült. A perbeli megállapodás szerint a felperes kamatmentes kölcsönt nyújtott az alperesnek, melynek visszafizetésével kapcsolatban a felek akként állapodtak meg, hogy a felperest kamat helyett azon eredmény arányos része illeti meg, mely a kölcsön felhasználásával alperes által megvásárolt, majd az alperes által értékesítésre alkalmas állapotba hozott ingatlanok értékesítése, illetve hasznosítása folytán keletkezett. A pénzhasználat ellenértékére vonatkozó ezen rendelkezés az LB szerint kétség kívül a kölcsönszerződés atipikus eleme, de nem olyan elem, amely kizárná a megállapodás kölcsönszerződésnek való minősítését: a perbeli megállapodás tehát a Ptk. 523. §-ában írt kölcsönszerződésnek felel meg [EH 2011.2323].

A Fővárosi Ítéltábla egy 2010-ben kölcsön megfizetése tárgyában hozott ítélete is a befektető által átadott összeg kölcsön jellegét mondta ki. A perbeli tényállás szerint alperes 2006 őszen egy jó üzleti lehetőséggel kereste meg felperest: ha pénzzel beszáll a nafta elnevezésű kőolajszármazék importjába, a várható 30–40%-os nyereségre figyelemmel jelentős profithoz juthat. A Fővárosi Bíróság előtt indult perben felperes kereseti kérelme alperes a kölcsönösszeg és kamatai megfizetésére való kötelezésére, alperes ellenkérelme a kereset elutasítására irányult. Alperes azt nem vitatta, hogy a felperes által átutalt 100 millió forintot nem tudta visszafizetni, a köztük létrejött ügyletet azonban sem nem kölcsönnek, sem nem megbízásnak, hanem a Ptk. 568. § (1) bekezdésében szabályozott polgári jogi társaságnak minősítette. Az elsőfokú bíróság ítéletével kötelezte alperest a tőkeösszeg és kamatai megfizetésére, valamint perköltségre kötelezte, azzal, hogy a felek között nem valósult meg olyan együttműködés, közös ügyvitel és közös személyes tevékenység, ami a polgári jogi társaság létrejöttéhez szükséges. A pénzátadás mellett a felperes semmilyen ügy ellátásával nem bízta meg az alperest, ezért jogviszonyuk megbízásnak sem minősíthető. Szerződésük a kölcsön lényeges tartalmi elemeit hordozza, tekintve, hogy a felperes azzal bocsátotta a pénzt az alperes rendelkezésére, hogy az alperes azt a későbbiekben a nyereséggel megnövelve visszafizeti. Erre maga az alperes is utalt az e-mail üzenetben, amikor kölcsönként kérte megjelölni az átutalás célját. A kölcsön-jelleget támasztja alá az is, hogy a büntetőeljárásban előterjesztett polgári igényében a felperes az olajügyletre átutalt teljes összeget a maga részére követelte, ezzel elismerve, hogy a pénz az övé volt. Minderre figyelemmel a Ptk. 523. § (1) bekezdése alapján kötelezte, az alperest a kölcsönösszeg és törvényes késedelmi kamata megfizetésére [Fővárosi Bíróság 62.P.22.919/2008/21.]

Az Ítéltábla a másodfokú eljárásban bár az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást helytállónak találta, számos vonatkozásban – a nafta importját ténylegesen bonyolító off-shore vállalkozások szerepe, az alperes által átvett összeg eltűnésének körülményei – kiegészítette és figyelembe vette a folyamatban lévő bün-

tetőeljárásban feltárt tényeket is. Az Ítéltábla szerint alperes maga is megerősítette, hogy az olajszállításhoz csak pénzbeli hozzájárulást kért a felperestől, bár úgy fogalmazott, hogy együttműködési lehetőséget ajánlott a nyereség realizálása végett. Az együttműködés alatt azonban kizárólag a naftaüzlet finanszírozásához szükséges pénz átadását értette, ezen kívül egyéb szolgáltatás teljesítésére a felperes nem volt köteles. Az ezen lényeges elemeket tartalmazó ügylet a másodfokú ítélet szerint megfelel a Ptk. 523. § (1) bekezdésében szabályozott kölcsönszerződésnek, amely szerint a pénzintézet vagy más hitelező köteles meghatározott pénzüsszeget az adós rendelkezésére bocsátani, az adós pedig köteles a kölcsön összegét a szerződés szerint visszafizetni. A főszolgáltatásokra a felek megállapodása kiterjedt, tekintve, hogy a felperes a pénz alperes rendelkezésére bocsátását, az alperes pedig a visszafizetését vállalta anélkül, hogy egyértelműen, összegerszerűen meghatározták volna a kamatot. Ez azonban nem változtat a felek között létrejött szerződés kölcsön-jellegén, ugyanis a Ptk. 523. § (2) bekezdése csak pénzintézeti hitelező esetén emeli a kamatot a főszolgáltatások közé.

A perbeli esetben a közös megvalósítás a felek közötti kölcsönre korlátozódott, aminek a célja az volt, hogy az így rendelkezésre bocsátott pénzüsszegeből az alperes más személyek részvételével lebonyolíthasson egy másik üzletet. Az utóbbi, a naftaüzletből származó nyereségből fizette volna vissza az alperes a befektetők, köztük a felperes pénzét, megnövelve az általa ígért kamattal. Ebből következően a tőle elvárt tájékoztatási kötelezettséget teljesítette, amikor e másik üzletről annyiban tájékoztatta a felperest, amennyiben az a közöttük létrejött kölcsön teljesítéséhez kapcsolódott [Ptk. 277. § (4) és (5) bekezdés]. Az előzőek szerint a felperes kétségtelenül tudott a naftaüzletről, de annak részleteit nem ismerte és nem is vállalta a kockázatát. A kölcsönadás meghatározott céljának ismerete a jogviszony lényegét nem változtatja meg. A felperes a perben sikeresen bizonyította, hogy kölcsönszerződést kötött az alperessel. Megállapodásuk tartalmára figyelemmel kölcsönösen kifejezésre juttatott akaratnyilatkozatukkal [Ptk. 205. § (1) bekezdés] kölcsönszerződést, nem pedig polgári jogi társasági szerződést kötöttek. Mindezekre tekintettel a Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú bíróság ítéletét a Pp. 253. § (2) bekezdése alapján helybenhagyta [17.Pf.21.064/2010/5.]

V.

A felek közötti jogviszony minősítésének van egy nagyon lényeges szempontja, melynek érvényesítését alperes mindkét előző ügyben megkísérelte: ez a felek szerződésének kockázati elemét is magában hordó befektetői jellegének elismertetése volt. Megállapodásra törekedvén ehhez kerestek megfelelő jogi formát, és ezt vagy a kölcsön formájában találták meg, vagy legalábbis annak köntösébe öltöztették. Igaz, az – akár befektetési célú – kölcsönből nem következik a kölcsönből megvalósítandó gazdasági ügyletben való kockázatvál-

lás vagy a gazdálkodás körülményeinek ellenőrzési lehetősége, ám a felek eredeti szándéka ezt általában nem is fogja át: ők csak a gazdaság árnyékos oldalán szeretnének „egy kis pénzt keresni”, úgy, hogy – talán az adóhivatalt kivéve – mindenki jól járjon.

A befektető (általában a közös ügylet hasznából való igen jelentős részesedés fejében) az átadott összeg felhasználásába érdemben nem szól bele, azt a szakembereként, vagy megfelelő kapcsolatokkal rendelkező, és kifelé, harmadik személyek felé saját nevében eljáró partnerre hagyja, és ő maga személyes közreműködést nem kíván vagy nem is tud vállalni, az összeg felhasználása felett ellenőrzési jogosítványai sincsenek. Ezzel nincs is gond, amíg az ügylet az elvárások szerint megy teljesebbé – a probléma akkor jelentkezik, ha – mint a vizsgált esetekben is – elvész a vagyon, esetleg az elvártnál jóval csekélyebb lesz a befektetés utáni nyereség vagy az elszámolással akadnak a felek között gondok, és a családott befektető kénytelen legalább a befektetett összegre való visszakövetelési igényét bíróság előtt érvényesíteni.

Az alperesek a perekben láthatóan rendre „eltolnák” a jogviszonyt olyan társulási formaként való értelmezés irányába, melynek keretében a vagyónátadás kifejezetten a nyereségből való részesedés céljával, ugyanakkor az esetleges veszteség tudomásulvételével történik. Ez azonban a polgári jogi társaság „szűk ruhájába” már nem erőltethető bele. A polgári jogi társaság a Ptk.-ban a szabályozás minden diszpozitivitása ellenére: társaság; jogközösség és tulajdonközösség, melynek belső és külső jogviszonyaira néhány megkerülhetetlen szabály is irányadó. Az elsődleges kizáró okokat – mint a vizsgált ítéletek is mutatták – az üzletszerűség tilalma, a közös gazdasági célok megvalósítása érdekében való kölcsönös közreműködés hiánya, a személyes tevékenység alóli mentesség, mint implicit kikötés semmissége, az átadott vagyoni hozzájárulás közös tulajdon jellegének hiánya jelentette [Ptk. 568. § (1), (4) bekezdés, 569. § (1)–(2) bekezdések].

A bírói gyakorlat két pólus irányába gravitált: ott, ahol a jogviszony domináns elemeként így vagy úgy kimutatható volt a ténylegesen csendes társaságnak minősülő társulási viszony, inkább az érvénytelenség jogkövetkezményét alkalmazta, ott, ahol a kölcsönös volt domináns, a szerződést a kölcsönbeadó/befektetőnek egyébként kedvezőbb pozíciót teremtő kölcsönös szerződésnek fogadta el. Kevés kivétellel az ügyek közös jellemzője, hogy a felek nem tartós gazdasági együttműködésre törekednek, hanem egy-egy konkrét ügyletet kívánnak nem túl hosszú határidővel, de annál nagyobb haszonra törekedve lebonyolítani, esetleg úgy, hogy a csendestárs idővel ki is vonul majd az együttműködésből. Miután a bíróságok elé került, általában roppant zavaros háttérű és iratokkal alig dokumentált ügyek mindegyike a teljesítés során „kisiklott”, a bíróságoknak elsősorban a felek közötti elszámolás alapjául szolgáló tényeket kellett feltárnia, majd ezt követően a jogviszony jogi minősítése szerint rendelkeznie. Már ahol maradt vagyon, hisz a jogviszony kisiklása legtöbbször annak elvesztésére volt visszavezethető.

Az új Polgári Törvénykönyv előkészítése során Sárközy a csendes társaságok, kooperációs társaságok, formájában működő polgári jogi társaságot és konzorciumi szerződéseket, mint a gazdasági társaságok igen fontos kiegészítőjét javasolta figyelembe venni [Az új Ptk. szövegtervezetéről a gazdasági jog oldaláról (Gazdaság és Jog, 2007/1., 3–7. o.)]. Nem eredménytelenül: a polgári jogi társasági szerződés jelentősen kibővített és a gazdasági célok megvalósítását, a haszonszerzést, a kereskedelmi tevékenység előmozdítását jelentős mértékben támogatni tudó rendelkezésekkel került újra szabályozásra [Ptk. 6:498–6:513. §].

A változások fő indokaként a törvény indokolása rámutat, a piactársasági viszonyok megkívánják, hogy a gazdasági élet szereplői közötti lazább és szorosabb együttműködés, gazdasági tőke és szakismeretek összegyűjtése jöhessen létre úgy, hogy önálló szervezettel, új jogalany nem keletkezik. A leggyakoribb ilyen szerződések a konzorciumi szerződés, átfogó, fővállalkozási elemeket is tartalmazó komplex beruházási együttműködési szerződés, szindikált hitelezés, eredményfüggő kamatozású kölcsönös szerződés. Az indoklás – valószínűleg tudatosan – hagyja ki a felsorolásból a csendes társaságot.

A példalozó felsorolás végén említett eredményfüggő kamatozású kölcsönös nevesítése ma még csak a banki gyakorlat a *mezzanine* keretében, tőkehitelzési céllal történő kihelyezésére használja, mikor a kis- és középvállalatoknak kedvező konstrukciójú finanszírozás keretében a strukturált saját tőke (*junior mezzanine*) rendelkezésre bocsátását a hitel nyújtója mintegy csendestársként biztosítja. Tágabb értelemben, mint a kölcsön atipikus esete jelenthetné a csendes társaság a „kölcsön irányából” való megközelítésének lehetőségét is – nem csak a banki hitelezés körében.

Az együttműködés sajátos formáját jelentheti a néhány jelentős eltéréssel a polgári jogi társaság szabályai szerint működő, az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvénnyel [Ectv.] a Ptk.-ba emelt civil társaság is [Ptk. 578/J. §]. Civil társaságot csak természetes személyek, kizárólag nem gazdasági érdekű közös céljaik előmozdítására és közösségi célú tevékenységük összekapcsolására hozhatnak létre. A vagyoni hozzájárulás nem kötelező, de nem is kizárt. Önmagában az, hogy alapító csak természetes személy lehet, még nem zárna ki a csendestársi kapcsolatot: a befektető a vagyoni eszközöket nem a vállalkozásnak, hanem a magánszemélyként eljáró vállalkozónak bocsátja rendelkezésére, aki azonban azt – megállapodásuk szerint – közös céljaik előmozdítására használná fel. A felhasználás azonban gazdasági szempontból célhoz kötött. A civil szervezet a létesítő okiratban meghatározott cél szerinti tevékenységet folytathat, és – ha ez az alapcél szerinti tevékenységet nem veszélyeztet – akár gazdasági–vállalkozási tevékenységet is végezhet [Ectv. 2. § 10–11. pont, 17. § (3) bekezdés], ám elsődlegesen gazdasági–vállalkozási tevékenység folytatására nem alapítható [Ectv. 17. § (1) bekezdés]. A gyakorlatban a viszonylag nagy számban

alapított civil társaságok elsődleges céljukat tekintve elsősorban közösségszervezési céllal jöttek létre. A civil szervezetek szakmai közösségei egyébként – az egyetemleges tagi felelősség okánál fogva – nem javasolják alkalmazását: az alapítási alakítások és a bejelentési kötelezettség hiánya, a működés igen nagyfokú szabadsága azonban mégis vonzóvá teszik: e társasági forma gazdasági célra való alkalmazhatósága tehát több szempontból is korlátozottnak tűnik.

Az új Ptk. a polgári jogi társasági szerződést újradefiniálja, és olyan megállapodásként határozza meg, mely alapján a felek (a tagok) arra vállalnak kötelezettséget, hogy közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, a közös cél megvalósításához szükséges vagyoni hozzájárulást teljesítenek és tevékenységük kockázatát közösen viselik [Ptk. 6:498. § (1) bekezdés]. A szabályozás – az indokolás szerint – tudatosan feladja a hatályos Ptk. által eredetileg meghatározott tilalmat kereskedelmi tevékenység folytatására, és nem tartalmazza az üzletszerűséget, mint elhatárolási ismérvet sem, mivel ez már a hatályos Ptk. szerint sem bizonyult alkalmas elhatárolási ismérvnek a polgári jogi társaság és a gazdasági társaságok között. A jövőben akár kizárólag gazdasági célra is lehet kizárólag polgári jogi társasági szerződést kötni. A kockázat nem zárható ki, ám a vagyoni hozzájárulás azonos mértékben való nyújtásának kötelezettsége és a nyereség és a veszteség a tagok hozzájárulása arányában történő viselése már eltérést engedő szabály [Ptk. 6:499. § (1) bekezdés, 6:502. §].

Hogy az a köntös már a csendes társaság számára is elég kényelmesnek mutatkozik-e, nyilván a közeljövő dönti majd el. Az új Polgári Törvénykönyvvel mindazonáltal néhány lényeges, a társasági jog elméletét az *I–III.*, a joggyakorlatot pedig a *IV.* pontban kifejtettek szerint foglalkoztató kérdés eldőlni látszik. Azt, hogy a csendes társaságra, mint különleges befektetési formá-

ra szükség van, a gyakorlat sokszorosán bizonyította. Ez az igény a jövőben várhatóan csak növekedni fog: a gazdaság felől érkező jelek legalábbis ezt igazolják.

E tanulmány elkészültének idején viharos ütemben zajlott a dohányértékesítési koncessziót elnyert, sok esetben eredetileg más célra, immár elégtelen vagyonnal, vagy épp üres héjként, épp e célra alapított vállalkozások befektetői jellegű, igen változatos jogi eszközökkel történő feltőkésítése. Más jelek azt mutatják, hogy a gazdaság további szektoraiban is nő a nem banki háttérű befektetések jelentősége: a magánkézben felhalmozódott tőke működni akar, és ezt a lehetőség szerint az elszabadult hajóágyúvá vált állami szervek elől védve törekszik megvalósítani.

A csendes társaság, mint önálló társasági forma a monista rendszerűvé vált új Ptk.-val végérvényesen kiszorult a kodifikált társasági jogi szabályozásból – igaz, mint arra rámutatni törekedtünk, igazából sosem tartozott oda. A kereskedelmi életben még törvényben szabályozott formájában is pusztán kötelmi konstrukcióként volt jelen, csakúgy, mint azokban a külföldi jogokban – pl. német, osztrák – melyek kereskedelmi jogukban megőrizték és alkalmazzák. A normatív jog alapján való működés kétségtelenül tisztább jogviszonyokat, nagyobb biztonságot jelent a felek számára, és szabályozni tud olyan kérdéseket is (pl. a hatályos német jogban az egyik tag csődje esetén végelszámolási részesedést a csendestag csődhitelezőként érvényesítheti), melyek már kívül esnek a felek szűk értelemben vett kötelmi viszonyain. Önálló magánjogi társasági formaként a csendes társaság nem került elismerésre a kötelmi jogi könyvben sem. Ugyanakkor a polgári jogi társaság megváltozott szabályai – és a kötelmi jog megújult, sok szempontból rugalmasabbá vált általános szabályozási környezete – működését ismét lehetővé teszik.

Verebics János